

ГАЗАРЗҮЙ БА ГЕОМОРФОЛОГ

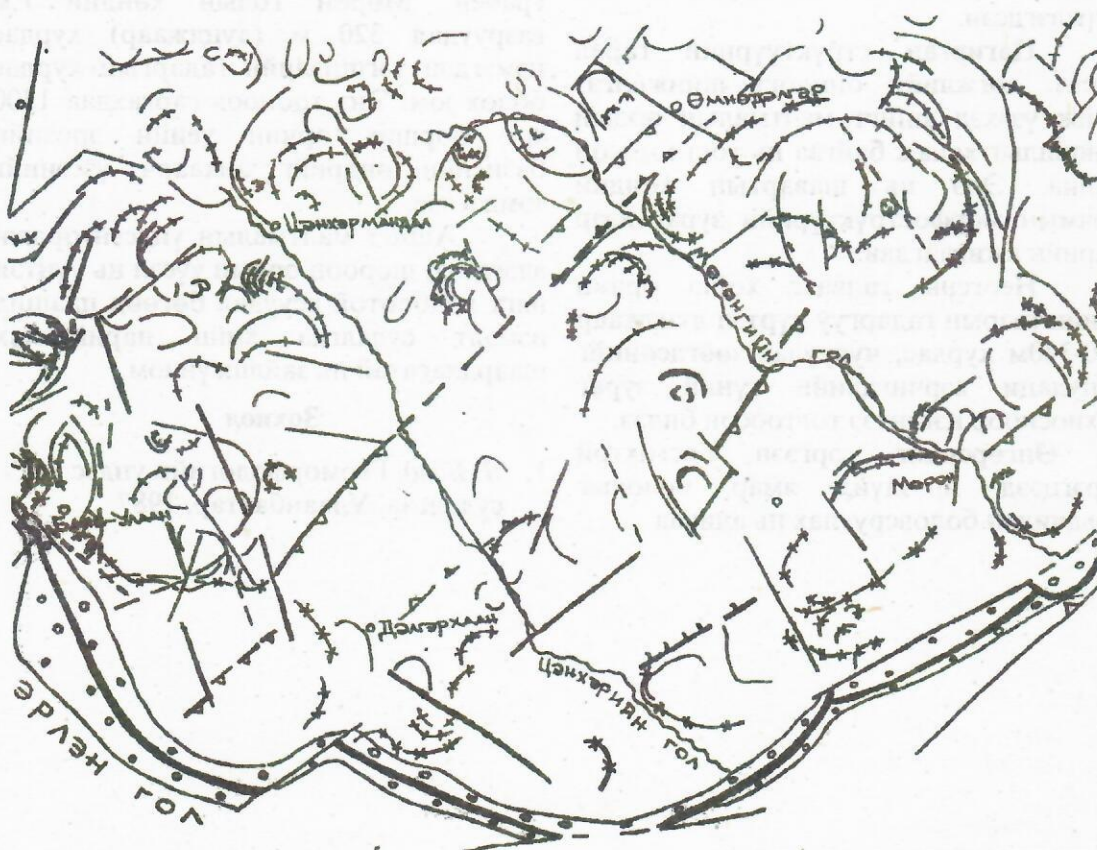
ХЭРЛЭНГИЙН ИХ ТОХОЙРЛЫН МОРФОСТРУКТҮҮР

Я.БОЛД, Х.УЛАМБАДРАХ

Монгол Улсын Их Сургууль

Геологийн арга нь чулуулгуудын литологи, петрографийн шинж тэмдгээр, гео-морфологийн арга нь голын сүлжээний дүрс, усны хагалбарын дүрсүүдийн агаар, сансарын зураг дээр дүрслэгдэх байдлаас тайлалт хийх аргууд юм. Сансарын зургийн

тайлалт хийснээр Хэрлэнгийн их тохойрлын төв хэсэгт голын сүлжээний дүрс, усны хагалбарын дүрс, чулуулгийн геологийн тогтоц, литологи-петрографийн найрлагаараа ялгагдах цагирган тогтцууд илэрснийг 1-р

1-р зур. Хэрлэнгийн их тохойрлын морфоструктүүр масштаб 1:50 000.
(Х. Уламбадрах, Я. Болд, 1998)

1-Голын гульдралууд, 2-5: Хагарлууд: 2-грабен хязгаарлагч, 3-блок хязгаарлагч, 4-год мэдэгдэж байгаа, 5-таамагласан, 6-8: Цагирган тогтоцууд: 6-голын сүлжээний дүрсээр, 7-усны хагалбарын дүрсээр, 8-литологи-петрографийн найрлагаар, 9-Аймгийн (а) ба сумын (б) төв, 10- Хэрлэнгийн их тохойрол (Хэрлэн голын хөндий)

зургаар харуулав.

Цагирган тогтцыг хэмжээгээр нь 150 км-ээс их хөндлөн огтлолтой макро, 150 км хүртэл хөндлөн огтлолтой мезо, 10-15 км хөндлөн огтлолтой микроструктүүр гэж ангилдаг. Энэ ангиллаас Хэрлэнгийн их тохойролд мезо, микроструктүүрүүд ихээхэн тархалттай байгаа юм.

Шугаман структурээрээ чулуулаг бүрхүүлийн морфоструктүүрийг илэр хийлэгч нь хагарал учраас цагирган тогтцыг янз бүрээр хэрчин хэлбэр дүрсийг нь алдагдуулсан, тасалсан, өргөгдөл, грабен структурүүдэд өөрчилсөн байх нь зураг дээр дүрслэгдсэн.

Цагирган структурийн гарал үүсэл, хөгжлийн онцлогт шинжилгээ хийж үзэхэд ашигт малтмалын ордын байршлыг хянаж байгаа нь тогтоогдсон байна. Энэ нь шавартын хөндий орчмын морфоструктүүрийн зураг дээр нарийн ажиглагдав.

Неогены галваас хойш орчин үеийн газрын гадаргуу хүртэл дунджаар 250-340м хурдас, чулуулаг зөөгдсөнийг денудаци хэрчигдлийн гүний зураг зохиосноор нэгэнтээ тогтоосон билээ.

Өнгөрснийг сэргээн босгохтой зэрэгцээд ирээдүйд ямар болохыг урьдчилан боловсруулах нь аливаа

шинжлэх ухааны гол зорилгын нэг байдаг. Үүнтэй холбогдуулан бид Шавартын хөндий орчмын талбайн хамгийн өндөр (H_{max}), хамгийн нам (H_{min}), дундаж өндрийн ($H_{дун}$) зураг зохиосноо ашиглаж маш энгийн, харьцангуйгаар хэдий хэр хугацааны дараа тэгширлийн гадарга болох талаар гаргахыг оролдлоо. Харин энэ асуудалд тектоник үйлчлэл болон петрофизикийн нөлөөллийг эс тооцсон.

Шавартын хөндий ойролцоогоор 26 сая жилийн дараа тэгширлийн гадарга болж болох бөгөөд одоогийн дөрөвдөгчийн хурдсаар хучигдсан талбайнуудад тухайлбал, Дэлгэрхааны грабен, Мөрөн голын хөндий г.м газруудад 320 м (дунджаар) хурдас нэмэгдэн тэгширлийн гадаргын хурдас болох юм. Энэ тооцоог гаргахдаа 1300 м-т оорших орчин үеийн эрозийн базисийн өндрийг анхаарч үзсэнийг тэмдэглэе.

Ашигт малтмалын үндсэн ордын элэгдэлт, шороон ордын үүсэл нь үүнтэй нягт холбоотой асуудал бөгөөд цаашид нэмэлт судалгаа хийн нарийвчлах шаардлагатай нь зайлшгүй юм.

Зохиол

1. Я. Болд. Геоморфологийн үндэс ба судалгаа, Улаанбаатар, 1987